

MINNA KOIVUNIEMI

Taikalyhdyistä differentiaaleihin

Gottfried Wilhelm Leibniz, *Filosofisia tutkielmia*. Toim. Tuomo Aho & Markku Roinila. Gaudeamus, Helsinki 2011. 511 s.

Gottfried Leibniz oli erittäin tuottoisa kirjoittaja. Juuri ilmestynyt suomennoskoelma onkin huomattavan laaja. Viidensadan sivun järkäleeseen tarttuminen vaatii rohkeutta. Tuohon sivumäärään on saatu mahtumaan yhteensä 36 Leibnizin kirjoitusta selityksineen. Saatteessaan toimittajat Tuomo Aho ja Markku Roinila mainitsevat pyrkineensä kokoelman tekstivalikoiman tasapainoisuuteen. Teos sisältääkin otteita Leibnizin ajattelun kaikilta osa-alueilta. Kokoelmassa on tekstejä paitsi Leibnizin tutummista filosofisista näkemyksistä, myös matematiikasta, logiikasta, ekumeniasta ja etiikasta. Kokoelman perusteella syntyy mielikuva ilmiömäisestä ja tehokkaasta ajattelijasta, jonka luottamus järkeen ja persoonalliseen Jumalaan oli horjumaton.

Ahon ja Roinilan mukaan kokoelman toimittaminen on ollut pitkä projekti. Käännökset näyttävät kuitenkin syntyneen suhteellisen ripeästi. Kokoelman takaa löytyy joukko kokeneita suomalaisia filosofian historian tuntijoita: toimittajien lisäksi Leibnizin tekstejä ovat suomentaneet ranskasta tai latinasta Sari Kivistö, Petter Korkman, Mika Oksanen, Arto Repo, Hannu Sivenius ja Risto Vilkkö. Simo Knuutila on kirjoittanut teokseen kattavan esipuheen. Jokaisen tekstin yhteydessä on suomentajan lyhyt alustus kirjoituksen luonteesta ja kirjoitusajankohdasta sekä kattavat viitteet, mikä auttaa lukijaa pääsemään sisälle kirjoituksiin.

Indeksin puute

Sen sijaan kokoelmasta puuttuu, yllättävää kyllä, systemaattinen käsitehakemisto, josta löytyisivät Leibnizin ajattelun keskeiset alkukieliset kä-

sitteet ja niiden käännökset eri tekstikohdissa. Tällaisen käsiteindeksin puuttuessa olisikin ollut suotavaa, että selitysten painopiste olisi ollut johdonmukaisessa käsiteanalyysissä sen sijaan, että keskitytään tulkitsemaan kirjoitusten vaikeita kohtia ja osoittamaan Leibnizin yhteyksiä muihin ajattelijoihin. Käsitteiden merkitysten arviointi ja niiden suomenkielisten vastineiden pohdinta ja perustelu jää vähiin, vaikka se olisi ollut erittäin mielenkiintoista ja tarpeellista. Filosofisesti tärkeiden kirjoitusten keskeiset alkuperäiset termit olisi voitu jopa jättää itse tekstiin, jotta lukija näkisi, millaisten käsitteiden kanssa hän on tekemisissä¹. On ilmeistä, että toimittajat jättivät alkuperäiset termit käännöksistä luettavuutta ajatellen. Nyt kuitenkin termit kuten *cognitio*, *obscura*, *clara*, *confusa*, *distincta*, *inadaequata* ja *adaequata* jäävät lukijan itsensä etsittäviksi. Mitä todennäköisimmin kokoelmasta on eniten hyötyä niille, jotka opiskelevat filosofian historian peruskursseja, ja eritoten heitä ajatellen olisi ollut suotavaa, että tällaiset ladatut käsitteet olisivat välittömästi esillä.

L'esprit

Tiettyjen muiden käsitteiden ja niiden suomennosratkaisujen käsitteily olisi myös ollut toivottavaa. Tällainen on esimerkiksi termi *l'esprit*. Se on käännetty kirjoituksissa eri yhteyksissä useilla eri sanoilla kuten "ylevämielinen" (*l'esprit fort relevé*, 115), "älykäs" (*personnes d'esprit* 226; *le plus grand esprit* s. 303), "vapaa-ajattelijä" (*les esprits forts*, 296; *quelques esprits forts prétendus*, 102, 327), ja erityisesti filosofisessa yhteydessä se suomenetaan vaihtelevasti joko "mieleksi" tai "hengeksi". "Hengen" käyttö on

yllättävän runsasta, paikoitellen jopa häiritsevää. "Metafyysikan esityksessä" ja "Luonnon ja armon järkiperaisissä periaatteissa" hallitseva käännösvalinta on "henki". Niinpä edellisestä kirjoituksesta voi lukea henkien ja muiden substanssien erosta (*de la différence des esprits et des autres substances*, 116) ja henkien erinomaisuudesta (*excellence des esprits*, 117). Viimeksi mainitussa tekstissä puhutaan yksinkertaisista substansseista kuten "elämistä" (*les vies*), "sieluista" (*les âmes*) ja "hengistä" (*les esprits*) (325), kartesiolaisista jotka uskoivat, että ainoastaan henget (*les esprits*) ovat monadeja (327) ja järjellisestä sielusta eli hengestä (*l'esprit*) (330). Tällaisissa kohdissa olisi kuitenkin toivonut lukevansa "mielistä". Esimerkiksi Jonathan Bennett kääntää systemaattisesti käsitteen *l'esprit* termillä *mind* tällaisissa kohdissa englanninnoksissaan "Discourse on metaphysics", "Principles of nature and grace" ja "Monadology"².

Sekaannuksia seuraa lisäksi siitä, että myös termi *la génie* suomenetaan "hengeksi". "Uusiin tutkielmiin inhimillisestä ymmärryksestä" liittyvästä esipuheesta voi lukeakin, että kaikki henget (*les génies*), kaikki sielut ja kaikki luodut yksinkertaiset substanssit ovat aina liitoksissa ruumiiseen (296). Toisaalta taas "Luonnon ja armon järkiperaisissä periaatteissa" termi on käännetty "henkiolennoksi" kohdassa, jossa kerrotaan hengistä (*les esprits*), jotka ovat ihmisiä (*les hommes*) tai henkiolentoja (*les génies*) (331). Ratkaisut vaikuttavat kääntäjäkohtaisilta, mutta olisi ollut suotavaa, että käytännöt olisi yhdenmukaistettu ja että selityksissä olisi keskusteltu *l'esprit*-termin käytöstä sekä suomenkielisten käsitteiden 'mieli', 'henki' ja 'henkiolento' välisistä suhteista.

L'insensible ja muita käsitteitä

Keskeisessä asemassa Leibnizin psykologisessa filosofiassa on varsin monitahoinen termi *l'insensible*. Toimitajat eivät kuitenkaan kerro termin synnystä, merkityksestä ja suhteesta Leibnizin muihin psykologisiin käsitteisiin, eivätkä he perustelee, miksi se on käännetty ”tiedostamattomaksi”. He selittävät Leibnizille tärkeää verbiä *s'apercevoir* (408), mutta sen yhteys termiin *l'insensible* jää hämäräksi. Yhteys olisi kuitenkin ollut tärkeää selittää, jotta lukija ymmärtäisi rohkean käännösratkaisun. Tällaista uskalaisuutta ei esimerkiksi Bennetiltä löydy. Hän pysyttelee englanninnoksessaan lähellä alkuperäistä terminologiaa käyttämällä sanaa *insensible*.

Hienoista ihmetystä herättää myös *la réflexion* -termin kääntäminen ”ajatteluksi” esipuheessa, joka kuuluu ”Uusiin tutkielmiin inhimillisestä ymmärryksestä”. Esipuheessa kerrotaan, että ”ideat, joiden alkuperä ei ole aistimuksessa, tulevat ajattelusta [*la réflexion*]” ja että ”ajattelu [*la réflexion*] ei kuitenkaan ole mitään muuta kuin sen huomaamista, mikä on meissä” (291). Ajattelu on terminä laajempi kuin Leibnizin tarkoittama käsite. Epätarkkaa on myös kääntää *des actions* ”toiminnoiksi” yhteydessä, jossa puhutaan ideoista luonnollisina potentiaalisuuksina, koska termi ”toiminto” voi viitata moneen asiaan

(292).³ Lisäksi muun muassa ”Monadologian” kohdassa 72 esiintyvä ’metempsykoosi’ on Leibnizilla keskeinen käsite, jonka merkitys jää suomennoksessa epäselväksi. Olisin toivonut toimittajien selittävän tämänkin termin etymologiaa ja merkitystä.

Loppuvaikutelma

Ehkä eniten iloa kokoelman käännöksistä tuotti kirjoitus ”Uudesta menetelmästä maksimeja, minimeja ja tangentteja varten”. Se on pelkistetyt elegantisti suomennettu ja selkeästi toimitettu, ja siksi tämä keskeinen matematiikan kehitykseen vaikuttanut kirjoitus on lukijan lähestyttävissä. Käännökset siitä ovat harvinaisia, joten siltäkin kannalta teksti on valikoiman helmi⁴.

Kokoelman kirjoitukset on järjestetty kronologisesti, mikä Knuutilan esipuheen ohella auttaa ymmärtämään Leibnizin ajattelun kehitystä. Toisaalta tällaisessa laajassa kokoelmassa olisi ollut mahdollista järjestää tekstit myös aiheittain, jolloin teos toimisi myös käsikirjana, ja lukijan olisi helpompi löytää samaa aihetta käsittelevät kirjoitukset sekä seurata Leibnizin filosofian kehitystä. On raskasta hypätä esimerkiksi abstraktista todistuksesta kirkkojen yhdistymiseen ja siitä karakteristiikkaan. Tämä tosin kuvastaa sitä, kuinka lähelle Leibnizin ajattelussa matematiikan, logiikan ja yleiskielen kehittäminen tulee uskonnollisten

ja muiden inhimillisten ongelmien ratkaisua. Teos piirtääkin kuvan Leibnizista monipuolisena ajattelijana, joka järkkymättä uskoi järkeen ihmisten välisten ongelmien ratkaisijana, ja herättää pohtimaan tämän uskomuksen hyviä puolia ja rajoituksia.

Viitteet & kirjallisuus

- 1 Tältä osin pidän parempana Markku Roinilan ja Jyrki Siukosen ratkaisua heidän *niin & näin* -lehdessä 2/1999 julkaistussa käännöksessään ”Mietiskelyjä tiedosta, totuudesta ja ideoista”. Esimerkiksi Roger Ariew ja Daniel Garber jättävät paikoitellen alkuperäistermejä tekstiin Leibniz-kokoelmassaan *Philosophical Essays* (Hackett, Indianapolis 1989). Myös *Uusien tutkielmien* englanninnoksessa (Cambridge University Press, Cambridge 2000) Peter Remnant ja Jonathan Bennett tuovat alkuperäis-termit osittain esiin alaviitteissä.
- 2 Ks. Bennetin Leibniz-käännökset *Early Modern Texts* -sivustolta (http://www.earlymoderntexts.com/f_leibniz.html), joka muuten puuttuu toimittajien verkkolähteistä. Remnant ja Bennett käyttävät myös vastaavanlaisissa kohdissa termiä *mind*. Samoin tekevät myös Garber ja Ariew käännöksissään ”Metafyysikan esityksestä”, ”Luonnon ja armon järkiperaisista periaatteista” ja ”Monadologiasta”.
- 3 Esimerkiksi Remnant ja Bennett käyttävät näissä kohdissa termejä *reflection* ja *actualities*.
- 4 Englanniksi kirjoitus on ilmestynyt teoksessa *A Source Book in Mathematics. 1200–1800*. Toim. D. J. Struik. Harvard University Press, Cambridge 1969, 272–280. Struik käsittelee kyseisessä teoksessa myös muita käännöksiä nykykielille.